

На прикладі мовотворчості П.Тичини мали змогу переконатися в істинності думки, що потужної виразності “фольклорні елементи набувають тоді, коли вони зазнають індивідуально-авторської стилістичної обробки, коли вони не просто орнаментують іноштилєвий контекст, а становлять його образно-смыслову опору, глибинну ідейно-тематичну суть” [6, с. 217].

Розглянуте аж ніяк не вичерпує того обширу фольклорного слова, що його використовує П.Тичина у моделюванні мовної картини світу поетичних творів. Так, скажімо, перспективною ділянкою може бути дослідження синтаксичних елементів фольклорного походження в ідіостилі митця тощо.

Література

1. Ващенко В.С. Мова Тараса Шевченка. – Харків, 1963.
2. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: Стилїстика та культура мови. – К., 1999.
3. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. – К.: Вища шк., 2003.
4. Словник української мови. – Т. I – XI. – К.: Наукова думка, 1970-1980 [СУМ].
5. Тичина П. Вибрані твори в 12-ти т. – Т. I. – К.: Наукова думка. 1983.
6. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови – Запоріжжя, 2002.

Зенїна А.В.

Донецький національний університет

Науковий керівник – к. філол. н., доц. Ситар Г.В.

Лексико-семантичні групи банківських термінів-англїцизмів

Однією із структурних ланок лексики сучасної української мови є термінологія, яка відображає особливості наукової сфери діяльності людини. На попередніх етапах наших студій з’ясовано, що банківська термінологія англїйського походження функціонує як невід’ємний складник національної термінології, зокрема загальноекономічної, і є адаптованим полем для протікання динамічних процесів, характерних для всіх лексичних прошарків [1; 2; 7; 11; 13]. Головну увагу приділено встановленню рівнів адаптації, а також дослідженню класифікаційних критеріїв банківських термінів-англїцизмів [5; 12]. На базі зібраного фактичного матеріалу нами був укладений словник тлумачного типу, що містить 170 словникових статей, в структурі яких більшість стрижневих слів має при собі словотвірний ряд, розміщений із урахуванням ступеня похідності (детальніше див. [4, с. 40-45]).

У пропонованому ж дослідженні ставимо за мету розподілити банківські терміни-англїцизми на лексико-семантичні групи (далі ЛСГ), встановивши компонентний склад лексичного значення таких одиниць. Концептуальним підґрунтям написання цього дослідження є наукові праці таких мовознавців: І.М.Кобозєвої, В.В.Левицького, М.В.Нікітіна, Л.А.Новикова, які дотримуються думки, що сигніфікат слова слід розуміти як ієрархічне поєднання залежних компонентів, об’єднаних навколо ядерного центру.

У ході дослідження ми послуговувалися методом компонентного аналізу, що покликаний “розчленувати значення з метою проникнення у його сутність” [3, с. 291]. Виходячи із цього положення семему кожного повнозначного слова можна розкласти на неоднорідні за характером, нелїнійно розташовані семи, “мінімальні граничні складові частини елементарного значення” [10, с. 116], що утворюють два рівні. Це інваріантне семне ядро (постійні семи), до складу якого входить архісема, що слугує для відображення загального родового поняття. Видове значення відтворюється у диференційних семах (описових, відносних) [8, с. 873; 3, с. 296]. Одиниці другого рівня представлені змінними семами.

Специфіка лексичного складу української мови проявляється у функціонуванні лексико-семантичних парадигматичних відношень між словами, групами слів у разі спільності, протилежності їх значень, якщо вони протиставлені одне одному. Подібна системність у лексиці дозволяє говорити про існування семантичних полів, всередині яких слова за змістовою спільністю об’єднуються в лексико-семантичні групи, відображаючи поняттєво-предметну й функціональну подібність означуваних явищ.

Зібраний фактичний матеріал із банківських термінів-англїцизмів, а саме іменники у кількості 111 одиниць, ми розподілили на шість ЛСГ із подальшою диференціацією деяких з них на мікрогрупи:

- І. Суб’єкти банківського бізнесу: 1) фізичні особи (21): *хеджер, чекодавець, монетарист,*

брокер, андеррайтер, чартист, талімен, дебітор, райтер і под; 2) юридичні особи (13): інсайдер, дистриб'ютор, дилер, джеббер, лізингоотримувач, толінгер тощо.

II. Послуги в банківській галузі (25): смерфінг, овердрафт, інжиніринг, он-коль, хайринг, біореінжиніринг, білінг та ін.

III. Банківські операції (22): кросування, білінг, форвард, бартер, рейтинг, роловер, лідз енд лез, каверинг тощо.

IV. Банківська документація (11): 1) власне документація (5): файл, сліп, поw-рахунок / нау-рахунок, дебет; 2) цінні папери (6): реверс, консоль, варант / варрант, райтер, перформер.

V. Різновиди угод (5): ф'ючерс, аутрайт, спот, лістинг, флор.

VI. Форми самоврядування в банківській діяльності (3): ризик-менеджмент, тренд, толінг, аудит / аудиторство.

ЛСГ “Суб’єкти банківського бізнесу” представлена одиницями як особової, так і не особової семантики (“істота”, “неістота”), що об’єднуються на основі подібності семного наповнення їх значень. До цієї групи належать слова, що вживаються для номінації однієї особи або сукупності осіб за родом діяльності. Така диференціація дозволяє нам розмежувати лексичний склад цієї ЛСГ на дві мікрогрупи. Перша – “фізичні особи” представлена словами особової семантики, що називають осіб, які мають зв’язок із банківською діяльністю: *Талімени періодично постачали і продавали товари в певні місцевості і певним сім’ям, погоджуючись на часткову регулярну оплату...* (4, с. 89). На матеріалі мікрогрупи “юридичні особи” знайшло відображення явище лексичної полісемії. У наукових розвідках мовознавців побутує твердження, що вирішальним чинником, який визначає семантику багатозначного слова, є “принцип дифузності” його значень [8, с. 160]. Саме тому в дефінуванні лексем *інсайдер, лізингоодержувач, дистриб’ютор, дилер* простежується варіативне тлумачення їх суб’єктної маркованості: вживаються для ідентифікації як фізичних (класу істот), так і юридичних осіб (класу неістот).

ЛСГ “Система послуг в банківській справі” нараховує 25 термінів. Система денотатів, на позначення яких вживаються англіцизми цієї групи, є досить розвиненим й актуалізованим річищем банківської діяльності на сучасному етапі: *брокераж, аутсорсинг, еквайрінг, овердрафт, смерфінг.*

За гніздовим критерієм ми об’єднали низку лексем, які у структурі своїх значень мають архісему *лізинг*, “здача в оренду на тривалий строк предметів довготривалого користування”: *Ліверидж-лізинг передбачає здійснення амортизаційних відрахувань за орендоване обладнання в першій половині терміну оренди* (4, с. 251); *У міжнародній практиці функціонують такі способи залучення капіталу, серед яких оренда з різновидом лізбек* (3, с. 250); *Необхідно також розвивати селенг* (там само, с. 256); *Операції з хайрингу передбачають багаторазове передавання машин і обладнання від одного орендаря до іншого* (2, с. 250).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що полісемічні явища виявляються не тільки на базі однієї ЛСГ, а й тоді, коли полісемічне слово своїми значеннями входить до різних груп. Цей факт підкреслює таку важливу ознаку будь-якої ЛСГ, як не ізольованість, а взаємопроникнення її компонентів, напр.: семема терміноелемента *ризик-менеджмент* реалізує свій потенціал внаслідок комбінації двох протилежних значень, одне з яких виявляється в контексті розглянутої ЛСГ – “послуги брокерських фірм своїм клієнтам щодо оцінювання страхового ризику та ймовірних збитків від нього”: *Перегляд ризик-менеджменту повинен стати для банків питанням номер один* (7, с. 87). Інше його значення “система управління фінансовими відносинами, що виникають у процесі цього управління” фіксує приналежність слова до шостої ЛСГ.

До ЛСГ “Банківські операції” (19 одиниць) належать слова, які використовуються для номінації різновидів операцій, активізація яких спрямована на поліпшення результативності суб’єктно-об’єктних відносин у банківській галузі (*білінг, форфейтування, структуринг, каверинг, роловер*). Низка слів (*брокераж, ділінг, лідз енд лез, франчайзинг* тощо) об’єднується за наявністю у їх значеннях слова-ідентифікатора “операція”. Це ж родове поняття було винесене у заголовок ЛСГ.

Особливістю термінів цієї ЛСГ є функціонування в їх семантичній структурі одного прямого лексичного значення, що слугує доказом їх початкового ступеня засвоєння, напр.: *фрейтинг* – кредитування зовнішньоекономічної операції у формі закупівлі векселів у експортера: *Серед основних фінансово-кредитних операцій зустрічається фрейтинг* [4, с. 54].

Окрім того, майже всі з них ідентифікуються як одиниці первинні, зафіксовані у такому формальному вираженні, в якому вони стали явищем української мови: не марковані власне українськими афіксами. Для полегшення розуміння системного вияву пропонуємо розподілити їх на три мікрогрупи: 1) операції купівлі-продажу, зокрема валюти (*форфейтинг, спред, своп*); 2) операції

з цінними паперами (*ділінг, андерайтинг, сек'юритизація*); 3) операції з товарами (*експорт, демпінг, бартер*).

Система денотатів лексичних одиниць четвертої ЛСГ, у межах якої можна виділити дві мікрогрупи, представлена банківською документацією. Зміст родового поняття для таких слів як *файл, сліп, пов-рахунок / нау-рахунок, дебет* зафіксований в архісемі “рахунок”, денотативне відображення якої представлено як в паперовому, так і в електронному варіанті.

Друга мікрогрупа поєднує терміни на позначення важливої паперової документації, власники якої мають виключне право на зберігання або використання коштів (*консоль, варант / варрант, райтс, перформер*). Функції архісеми у їх значенні виконує слово “документ”. Диференційні семи доповнюють і розширюють семантику слів, акцентуючи на видових характеристиках означуваних реалій.

Зібраний фактичний матеріал дозволяє виокремити групу слів, поєднаних спільною архісемою із абстрактним значенням “угода”. Зазвичай угоди у банківському бізнесі мають двосторонній характер, кожна з яких передбачає виконання низки умов, необхідних для успішної взаємодії сторін. Обов'язковим доповненням до стрижневого слова цієї ЛСГ, яке виконує функцію ядерного елемента, є слово (комплекс слів), що репрезентує собою атрибут до першого: “угода” → “строкова” + вид, час її перебігу: *Крім цінних паперів першого порядку існують похідні цінні папери, до яких належать опіони, ф'ючерси, бони, варанти тощо* [6, с. 273]; *Строкові конверсійні операції це угоди з аутрайтом з умовою поставки на певну дату* [5, с. 213]; *Така угода флор ґрунтується зазвичай на використанні одного із регулярних індексів* [1, с. 209].

Лексичні одиниці у складі ЛСГ “Форми самоврядування в банківській діяльності” слугують для номінації понять, пов'язаних із контролем протікання операцій в середині однієї банківської установи, а також таких, що є результатом локальних або міжнародних зносин: *аудит / аудиторство, толінг*.

Два терміни, а саме *менеджмент* (“організація і управління діяльністю банку і його персоналом”) і *ризик-менеджмент* слід вважати формально спорідненими. У семантичному плані перша лексична одиниця, маркована більш загальним значенням, є потенційно вживаною в усіх сферах економіки: *Інша особливість банківського менеджменту пов'язана з тим, що діяльність банку є найбільш регульованою з боку держави* [7, с. 36]. Терміноелемент *ризик-менеджмент* розглядається нами як семантично похідний, оскільки у його семемному наповненні можна виділити, крім архісемного ядра, додаткові диференційні семи, вміщені у компонент “ризик”.

Отже, на сьогодні важливою постає проблема системного підходу до аналізу лексики будь-якого гатунку, зокрема банківської термінології, який базується на виявленні парадигматичних відношень між словами і групами слів, наслідком чого є спроби їх оформлення у ЛСГ на підставі спільності й подібності семемного складу кожного з них.

Література

1. Архипенко Л.П. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ –початку ХХІ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2005. – 20 с.
2. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке: Уч. пособие для студентов вузов. – М.: Логос, 2003. – 304 с.
3. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. О компонентном анализе значимых единиц языка // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976.
4. Зеніна А.В. Принципи укладання словника банківських термінів-англіцизмів // Філологічний збірник: Випуск п'ятий. Збірник наукових праць // Редколегія: Є.С. Отін (відповід. ред.) та ін. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 40-45.
5. Карпіловська Є. Функціональний потенціал та підтримка мовних інновацій // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 15 / Укл.: Анатолій Загнітко та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – С. 402-404.
6. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
7. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М.: Наука, 1968.
8. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова книга, 2006. – 512 с.
9. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. Учебное пособие. – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с.
10. Новиков Л.А. Семантика русского языка: Учеб. Пособие. – М.: Высшая школа, 1977. – 272 с.

11. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

12. Попова Н.О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. XX ст. – початок XXI ст.): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2005. – 19 с.

13. Януш Я. Роль термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців економічного профілю // Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць. Вип. IV / Відп. ред. Л.О. Симоненко. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 15-19.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6.

2. Гроші та кредит: Підручник / М.І.Савлук, А.М.Мороз, М.Ф.Пуховкіна; За заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.

3. Денисенко М.П. Гроші та кредит у банківській справі. Навч. посібник. – К.: Алерта, 2004. – 478 с.

4. Лагутін В.Д. Кредитування: Теорія і практика. – К.: “Знання”, КОО, 2000. – 215 с.

5. Прокопенко І.Ф., Ганін В.І., Соляр В.В., Маслов С.І. Основи банківської справи: Навч. пос. – К.: У. н. л., 2005. – 410 с.

6. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. – К.: У. н. л., 2006. – 312 с.

7. Фролов С.М. Банківська справа і основи митного врегулювання в Україні: теорія і практика. – Суми, 2004. – 368 с.

Золотарьова Г.М.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

Науковий керівник – к. філол. н. Дишлюк І.М.

Мова та культура у взаємодії та взаємовпливі

Сучасний етап у розвитку лінгвістичної науки характеризується докорінною зміною базової наукової парадигми, поворотом до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Визначилася настанова досліджувати мову в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Особливо тісний взаємозв'язок визначається між мовою та культурою.

Проблема взаємодії мови та культури має в лінгвістичній науці тривалу історію наукового дослідження. Зокрема, на початку XX століття Е.Сепір указував на внутрішню непов'язаність мови та культури, на відсутність справжньої причинової залежності між культурою і мовою, наполягаючи на чіткому розмежуванні цих понять: “Культуру можна визначити як те, що дане суспільство робить і думає. Мова ж є те, як думають” [12, с. 193]. Проте він все-таки зауважує: “Якби можна було показати, що культурі, незалежно від її реального складу, властива їй вроджена форма, низка певних контурів, ми б мали в культурі щось, що могло б слугувати підставою для порівняння з мовою і, мабуть, засобом для зв'язку з нею. Але доки нами не виявлені такі суто формальні сторони культури, краще буде, якщо ми визнаємо розвиток мови і розвиток культури незіставними, взаємно не пов'язаними процесами” [12, с. 193].

Здається, що на початок XXI століття завдання опису “контурів культури” (термін Н.І.Толстого [13]) вже завершено, більше того, порівняння конкретної національної культури і конкретної національної мови “виявляє певний ізоморфізм їхніх структур у функціональному і внутрішньоієрархічному плані” [13, с. 16]. Мовні та культурні поняття можуть утворювати паралельні ряди: літературна мова – елітна культура; просторіччя – “третя культура”; наріччя, говірки – народна культура; аргі – традиційно-професійна культура, для характеристики яких можна використовувати однаковий набір дистинктивних ознак: 1) нормованість – ненормованість; 2) наддіалектність – діалектність; 3) відкритість – закритість (сфери, системи); 4) стабільність – нестабільність [13, с. 17].

Крім того, структура культури і структура мови подібні за наявністю в них стилю, жанру, явищ синонімії, омонімії, полісемії, тощо. Доцільно говорити також про явище “культурної диглосії”, тобто про належність носія культури до двох і більше культур (у лінгвістиці – білінгвізм і полілінгвізм). У діахронії можливі процеси взаємодії, нашарування культур, які доречно зіставити з аналогічними процесами у мовній сфері (вони мають ті самі позначення і в лінгвістиці).

Вихідне положення про певний ізоморфізм мови та культури є базовим також для тих